

WSTĘP

W *Fantasy and Mimesis: Responses to Reality in Western Literature* (1984) – wciąż istotnej i często wznawianej pozycji na gruncie anglosaskim – Kathryn Hume dowodzi, że literatura jest w zasadzie efektem dwóch równie istotnych impulsów – mimetycznego i fantastycznego, przy czym ten drugi definiowany jest bardzo szeroko jako „każde odejście od konsensualnej rzeczywistości” (*consensus reality*)¹. W ujęciu tym używany przez badaczkę termin *fantasy* nie odnosi się do stosunkowo nowego gatunku literatury popularnej, lecz odgrywa ważką rolę – na równi z *mimesis* – w kreowaniu literackich wyobrażeń rzeczywistości, co uwidacznia się w bardzo zróżnicowanych utworach literackich, poczynając od sag islandzkich, a kończąc na *science fiction*. W niniejszym tomie „fantastyczność” rozumiana jest w podobnym, równie ogólnym sensie, co pozwala autorom badać relacje, w jakie wchodzi z szeroko pojmowanym „realizmem” nie tylko w fantastyce, lecz również w literaturze głównego nurtu i innych nietekstualnych narracjach.

W fantastyce, obejmującej wszelkie narracje zawierające elementy fantastyczne, nadnaturalne czy futurystyczne, powiązania pomiędzy *fantasy* a *mimesis* mogą przybierać wielorakie formy i być stosowane w różnych celach. W *Rhetorics of Fantasy* (2008) Farah Mendlesohn podejmuje namysł nad relacją pomiędzy tymi dwoma trybami w konwencji *fantasy*, wyróżniając jej cztery odmiany². Utwory typu *portal-quest* (np. *Opowieści z Narnii* C.S. Lewisa czy *Fionawarski gobelin* Gaya Guvriela Kaya) przenoszą bohaterów z rzeczywistości przedstawianej w konwencji realistycznej do świata fantastycznego, podkreślając ich odrębność. *Fantasy* intruzyjna, obejmująca zarówno powieść gotycką, jak i horror, przedstawia światy podobne do rzeczywistych w stylistyce reali-

---

¹ K. Hume, *Fantasy and Mimesis: Responses to Reality in Western Literature*, New York and London: Methuen 1984, s. 21.

² Koncepcje te zostały szczegółowo omówione w: F. Mendlesohn, *Rhetorics of Fantasy*, Middletown 2008.

zmu, konstruując fantastyczność jako swoiste wtargnięcie, które zaburza ich normalne działanie. Akcja utworów określanych przez Mendlesohn jako immersyjne (np. *Dworzec Perdido* Chiny Miéville'a) osadzone są w świecie w pełni fantastycznym, który musi być jednak wewnętrznie spójny i logiczny pomimo faktu, iż jego zasady odbiegają od tych obowiązujących w świecie empirycznym. Z kolei *fantasy* liminalna (np. *Wśród obcych* Jane Walton) zaciera granice pomiędzy elementami fantastyki i realizmu, wywołując w czytelnikach efekt niepewności czy też wahania odnośnie ich proveniencji. O ile jednak studium Mendlesohn daje ogląd różnych sposobów konstruowania pierwiastka fantastycznego i jego funkcjonowania w tekście, nie wyczerpuje oczywiście wszystkich możliwości omawiania relacji pomiędzy fantastyką, realizmem i rzeczywistością.

Literatura fantastyczna, bez względu na to, czy jej akcja osadzona jest w pseudośredniowiecznym wymyślanym świecie, czy też w odległej zaawansowanej technologicznie przyszłości, charakteryzuje się dużym potencjałem podejmowania tematów istotnych dla czasów współczesnych i kreowania alternatyw zastanej rzeczywistości. Odnosząc się do *science fiction*, rozumianej jako „literatura wyobcowania poznawczego” (*literature of cognitive estrangement*), Darko Suvin dowodził, że polega ona na wyabstrahowaniu z empirycznej rzeczywistości pewnych jej aspektów celem ukazania ich w nowej perspektywie „implikującej nowy zbiór reguł”³. O ile w *science fiction* przesunięcia te muszą być „spójne logicznie i metodyczne; (...) naukowe w tym sensie, że naśladują, wzmacniają i wyjaśniają proces poznania naukowego”⁴, koncepcję wyobcowania poznawczego odnieść można do wszystkich rodzajów fantastyki, która zawsze zaprasza czytelników do konfrontacji z zastaną rzeczywistością poprzez immersję w wyobrażonym świecie, rządzonym odmiennymi zasadami. W związku z tym, utwory fantastyczne mogą być postrzegane jako swoista forma konstatacji rzeczywistości empirycznej i próba stworzenia jej alternatywy – czasem w formie wyidealizowanej i nostalgicznej wizji przeszłości, kiedy indziej poprzez stworzenie obrazu dystopijnej czy postapokaliptycznej przyszłości. Artykuły w niniejszym tomie podejmują próbę omówienia związków fantastyczności z konwencją realistyczną z jednej strony i rzeczywistością z drugiej, oferując wgląd w procesy i efekty wynikające z takich interakcji.

---

³ D. Suvin, *Metamorphoses of Science Fiction*, New Haven 1979, s. 6.

⁴ I. Csicsery-Ronay Jr., *Marxist theory and science fiction*, w: *The Cambridge Companion to Science Fiction*, red. E. James, F. Mendlesohn, Cambridge 2003, s. 118.

Niniejsza publikacja stanowi kontynuację wcześniejszych pozycji poświęconych fantastyce przygotowanych przez interdyscyplinarny zespół skupiający zarówno polonistów, jak i anglistów. Pierwsza z nich, zatytułowana *Motywy religijne we współczesnej fantastyce*, została wydana w roku 2014, kolejna pod tytułem *Tekstowe światy fantastyki* ukazała się w 2016. Podtrzymując tradycję uwypuklania obu, często odmiennych perspektyw badawczych, zdecydowałyśmy się włączyć do tomu teksty w obu językach. Pomimo faktu, iż większość autorów, którzy wzięli udział w tym projekcie tym razem zdecydowała się przedłożyć artykuły w języku polskim, wychodzimy z założenia, że umożliwienie dialogu badaczom zajmujących się literaturą polską i anglojęzyczną jest ideą wartościową i przynoszącą korzyści badawcze. Autorzy przyglądają się tematowi niniejszego zbioru z różnych punktów widzenia i perspektyw badawczych, włączając rozważania dotyczące stosunkowo nowego obszaru ludologii. Niemniej jednak, trzon omawianych tekstów dotyczy fantastyki – od *fantasy* po dystopie. Podejmując analizę aspektów literackich utworów, autorzy często odwołują się do kontekstów społecznych i kulturowych, nie unikając tematów wrażliwych i demonstrując zaangażowanie fantastyki w problematykę istotną we współczesnym świecie.

Większość artykułów w niniejszym tomie odzwierciedla niemające zainteresowanie badaczy literaturą *fantasy*. Otwiera go Weronika Łaszkiwicz analizą bestsellerowej sagi George'a R. R. Martina *Pieśń lodu i ognia*, argumentując, że pomimo średniowiecznego charakteru, cykl ten wykorzystuje konwencje postmodernistyczne i podejmuje dialog z oczekiwaniami czytelników w XXI wieku. Inną narrację *fantasy*, głęboko inspirowaną tradycją średniowieczną, omawia Przemysław Grabowski-Górniak. Autor analizuje rolę konwencji realistycznej w kreacji ery hyboryjskiej i ukazuje, w jaki sposób opowieść o Conanie odzwierciedla prawdziwe obawy Ameryki na początku XX wieku.

Dialog między tym, co realne, a tym, co fantastyczne, leży również u podstaw pisarstwa Lorda Dunsany. W eseju dotyczącym jego twórczości Francesco Bernuzzi wykazuje, że specyficzne światy w utworach brytyjskiego pisarza funkcjonują raczej jako „przedłużenie rzeczywistości” niż „samodzielne kosmologie”. Aleksandra Dmowska zwraca z kolei uwagę na współistnienie elementów realistycznych i fantastycznych w pentalogii o Tiffany Aching Terry'ego Pratchetta i wykazuje, że strategia narracyjna autora skutkuje otwarciem świata Dysku na wymiary mityczne. Kolejne artykuły w niniejszym tomie ukazują zaangażowanie literatury *fantasy* w kwestie społeczne i etyczne. Magdalena Łapińska podejmuje temat rasizmu w *Księdze Wszystkich Dusz* – trylogii Debory

Harkness – w kontekście problemów obecnych w społeczeństwie amerykańskim, zestawiając rzeczywiste problemy przemocy, segregacji, „mieszania ras” (*miscegenation*) i czystości rasowej z wydarzeniami z powieści. Skupiając się na sadyze o Harrym Potterze, Paweł Fiedorowicz interpretuje narrację J.K. Rowling w kontekście Tolkienowskiej koncepcji „wielkiej ucieczki” celem omówienia motywu śmierci i różnych postaw wobec niej w utworach.

Kolejne artykuły skupiają się na elementach dystopijnych, postapokaliptycznych i futurystycznych. Krzysztof M. Maj w artykule *Światy władców logosu. O dystopii w narracjach literackich* omawia dystopię w relacji do tradycji utopijnej przyjmując perspektywę badań skoncentrowanych na fantastycznych światach, a nie socjologicznym wymiarze utworów literackich. Podejście to oferuje narzędzia służące analizie utopii w kategoriach eutopii i dystopii. Literackie dystopie analizuje również Karolina Wierel w tekście *Literackie dystopie początku XXI wieku – między realizmem a fantastycznością*. Autorka omawia książki Kazuo Ishiguro, Suzanne Collins i Michela Fabera w kontekście pojęcia *retrotopii* Zygmunta Baumana. Natomiast Joanna Wildowicz koncentruje się na wizji świata postapokaliptycznego w *Drodze* Cormaca McCarthy’ego wzbogacając interpretację o postkapitalistyczną i postkonsumpcyjną wymowę tej popularnej powieści. Zwracając się w kierunku analizy futurystycznych aspektów *science-fiction*, Agnieszka Dzieciół-Pędich omawia wizerunek sztucznej inteligencji w powieściach Becky Chambers. Autorka wykazuje że utwory te odrzucają typowy motyw SI jako zagrożenia dla ludzkości na rzecz ukazania sztucznej inteligencji w bardziej pozytywnym świetle.

Inną strategię syntezy elementów fantastycznych i realistycznych omawia Stefan Kubiak, podejmując próbę wyjaśnienia powodów, dla których Philip Roth, znany z powieści pisanych w konwencji realistycznej, odwołuje się do fantastyki w noweli *Pierś*. Opierając się na teorii Tzvetana Todorova i omawiając literackie inspiracje Rotha, badacz dowodzi, że fantastyczna transformacja bohatera w noweli funkcjonuje inaczej niż w *Nosie* Gogola czy *Metamorfozie* Kafki. Tom zamyka artykuł Izabeli Tomczak dotyczący stosunkowo nowego obszaru badań akademickich – gier komputerowych. Autorka analizuje dwa popularne tytuły, *BioShock* (2007) i *Borderlands 2* (2009) w perspektywie teorii Michela Foucaulta, argumentując, że obserwowalne w życiu mechanizmy wiedzy/władzy znajdują również odzwierciedlenie w grach wideo.

Jak wynika z tego krótkiego opisu zawartości tomu, autorzy nie opierają się na jednej teorii, lecz wykorzystują w badaniach różne perspektywy teoretyczne i metodologiczne. Omawiane przez nich teksty sytuują się w szeroko ro-

zumianym spektrum fantastyki i są zróżnicowane pod względem zarówno genologicznym, jak i tematycznym. Wszystkie te utwory rezygnują jednak z ograniczającego, stricte mimetycznego sposobu przedstawiania rzeczywistości, co pozwala im kwestionować *status quo* i „uwolnić czytelnika od leniwego podejścia do standardowych założeń o kulturze i społeczeństwie”⁵. Postrzegane razem, artykuły zawarte w tym tomie zdają się sugerować, że fantastyka nie oferuje żadnej ucieczki od rzeczywistości, lecz otwiera przed czytelnikami kolejne możliwości podjęcia refleksji nad otaczającym ich światem.

Redakcja

---

⁵ K. Hume, *Fantasy and Mimesis*, dz. cyt., s. 162.

BIBLIOGRAFIA

- Csicsery-Ronay I., jr, *Marxist theory and science fiction*, w: *The Cambridge Companion to Science Fiction*, red. E. James, F. Mendlesohn, Cambridge 2003.
- Hume K., *Fantasy and Mimesis: Responses to Reality in Western Literature* New York and London: Methuen 1984.
- Mendlesohn F., *Rhetorics of Fantasy*, Middletown 2008.
- Suvin D., *Metamorphoses of Science Fiction*, New Haven 1979.